

HET PIJPMAKERSGESLACHT VAN DER WANT I

door F.F. Kompier

Dat Gouda in de 17e en 18e eeuw het nationaal centrum van de pijpen-fabricage kon worden, heeft alles te maken met het feit, dat langs de Gouwe en de IJssel van oudsher gewerkt werd met klei en dat brandstof in de vorm van turf ruimschoots voorhanden was. Kleiweg, Kleiwegstraat en Turfmarkt zijn in Gouda bekende straatnamen. Hoe de klei verwerkt moest worden, wisten de mensen wel die werkten in de steenfabrieken, de potten- en de tegelbakkerijen. De naam Van Der Want is dan ook al in de 17e eeuw een bekende naam onder metselaars en pottenbakkers in Dordrecht, waar ook al tussen 1679 en 1708 ene Wouter Jansz. van der Want het pijpenmaken beoefende. Onbekend is echter of deze Van der Want een voorvader in rechte linie is van Dirk Dirkzn van der Want, die in het eerste kwart van de 18e eeuw in Gouda woont en daar een logement drijft aan de Nieuwe Haven.

Hij is gehuwd met Ariaentje Sepijn, die op 1 nov. 1716 een zoon ter wereld brengt: Pieter van der Want Dirkzoon, die de voorvader zal zijn van alle latere pijpmakers en aardewerkfabrikanten die tot op heden de naam Van der Want dragen.

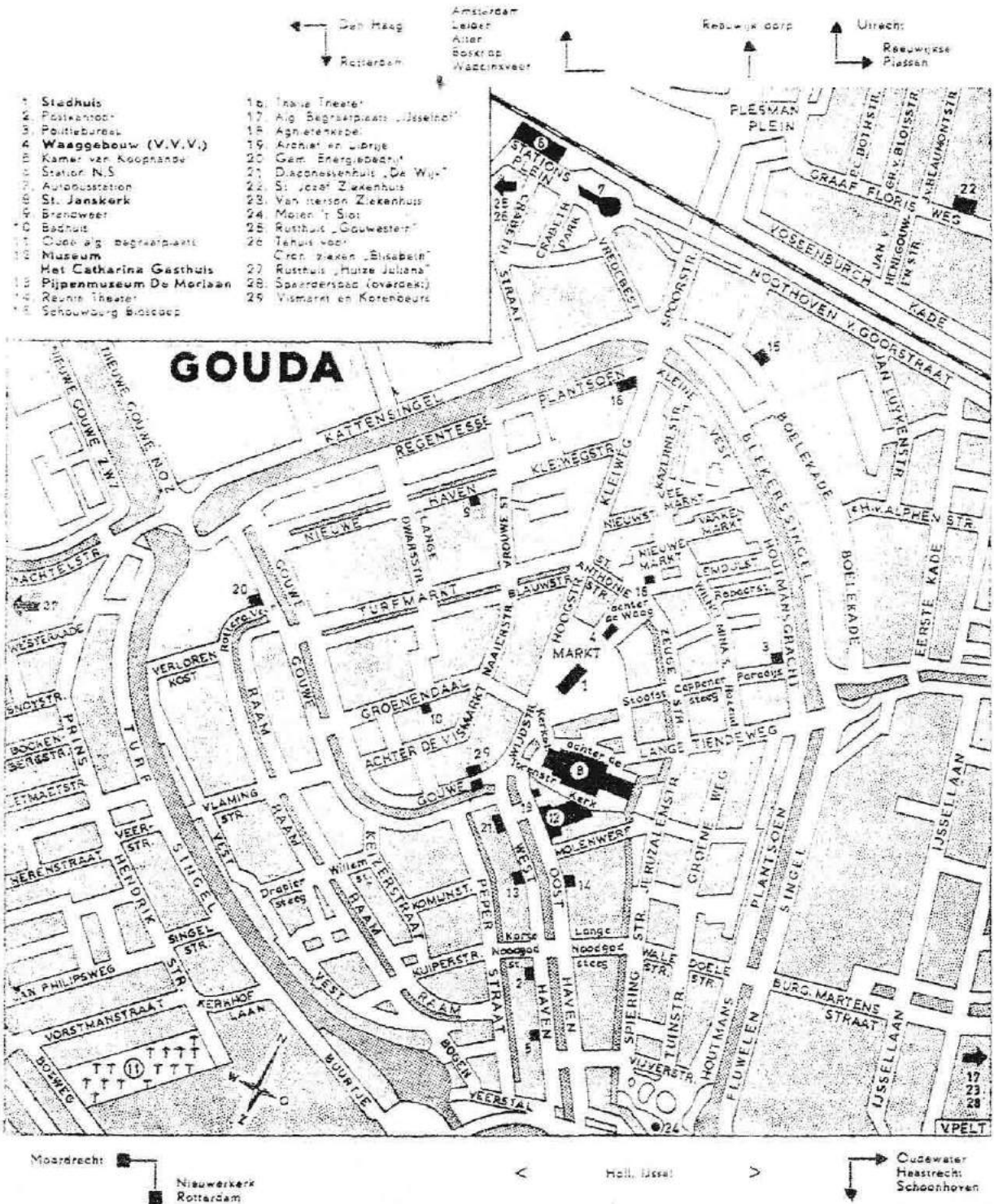
Dat herberg/tabakswinkel een gewone combinatie is, bewijst wel de uitdrukking "toeback drinken" en de jonge Pieter zal dan ook wel van jongs af aan in het ouderlijk huis vertrouwd zijn geweest met bierdrinkende- en pijprokende gasten, waar pijpmakers en pottenbakkers wel het merendeel van zullen hebben uitgemaakt. Liever dan steeds maar de gebroken pijpen in zijn vaders logement te moeten wegvegen, zal hij hebben willen behoren tot degenen die ze maakten. Hij moet de gewone weg gevolgd zijn. Dus werd hij leerling bij een pijpenmakersbaas, wat inhield het leren rollen uit klei van nog massieve pijpen op een eiken plankje, een bekwaamheid die men niet vroeg genoeg kon leren en wat toch nog altijd een jaar of twee in beslag nam. Hij trouwt als hij 22 is met Marrigje van Hofwegen en woont aan de Raam. Het moet wel armoe troef zijn geweest die eerste jaren, want pas als hij 32 is ziet hij perspectieven om zich zelfstandig te vestigen als pijpmaker. Daartoe legt hij op 17 maart 1749 de meesterproef af.

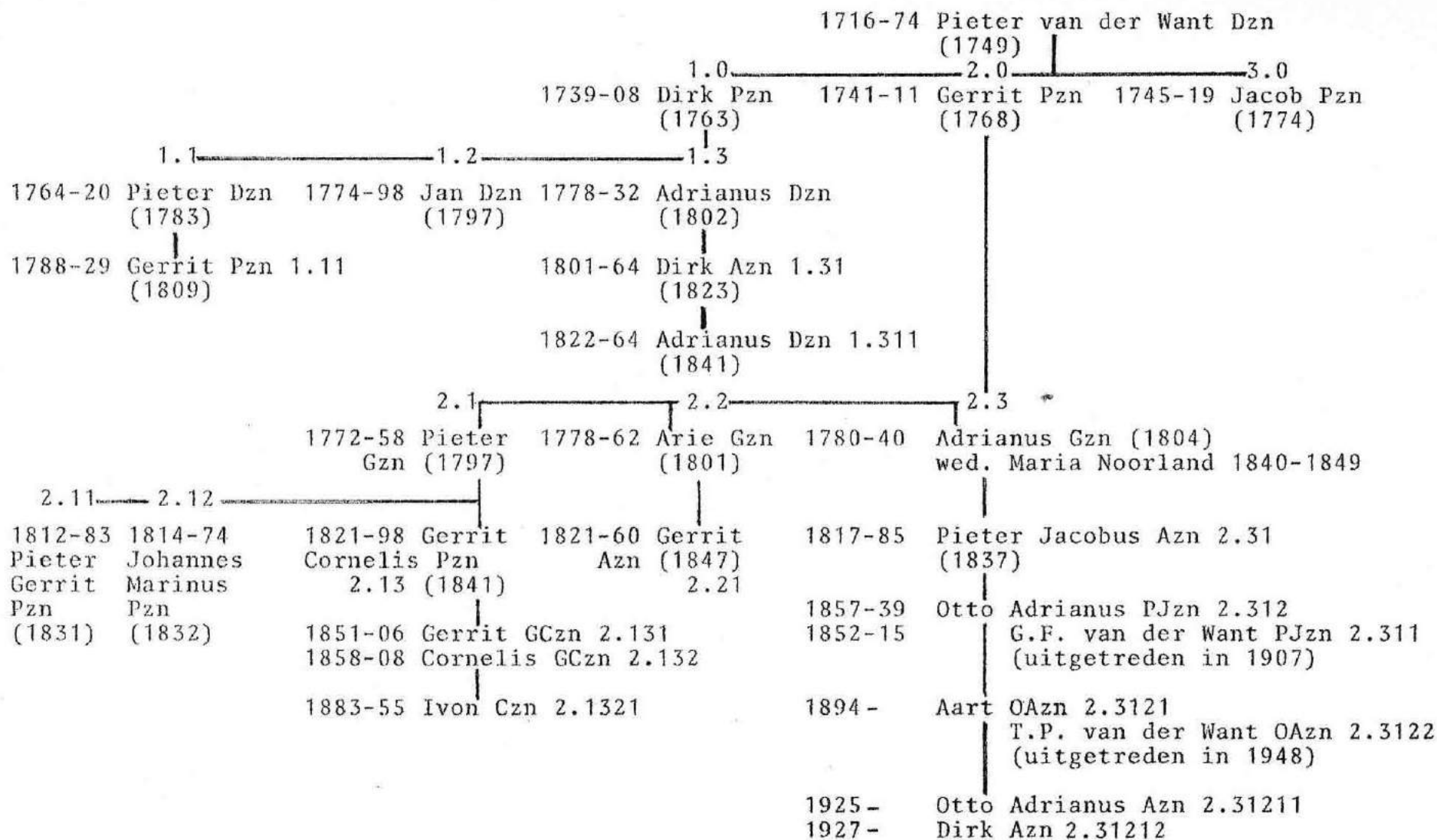
*1749 den 17 maart eeft pieter van der want
sijn proef gedaan voor 30 gulde
set voor sijn merrik 53*

Dit merk was oorspronkelijk van ene Jan van Leewe, die op 15 oktober 1725 de meesterproef had afgelegd en dit merk voor het jaar 1746 verruild moet hebben voor het merk 46, omdat hij in de 53 kennelijk weinig brood meer zag. Pieter, die in een periode begint dat het ambacht al over zijn hoogtepunt heen is, weet zijn merk genoeg kwaliteit te geven, dat het tot 1827 in de familie blijft. Maar daarover later. Overigens moest Pieter zijn eerste pijpen maken in een overgenomen vorm, waarin over het roosmerk zijn merk de 53 gegraveerd was.

De achteruitgang van het ambacht blijkt wel uit de volgende gegevens: in het merkenboek voor de jaren 1731-1745 staan 660 meesters vermeld, waarvan 4 zonder merk en 8 dood of uit het gilde; in het merkenboek voor de jaren 1746-1758 staan 494 meesters vermeld, waarvan 140 dood of uit het gilde; in het merkenboek voor de jaren 1759-1767 staan 349 meesters vermeld, waarvan 46 dood of uit het gilde; in het merkenboek voor de jaren 1768-1781 staan 367 meesters vermeld, waarvan 139 dood of uit het gilde.

De vraag is natuurlijk: waarom ging het ambacht achteruit? Dt zou een aparte studie vergen. Kort gezegd komt het hier op neer, dat er afzetgebieden verloren gingen, omdat de landen rondom ons protectionistische maatregelen gingen treffen. In 1751 bijv. vaardigde Pruisen een invoerverbod uit: in Stettin was een pijpenfabriek gekomen. Engeland verbood de invoer. Ook Noorwegen, dat tot de tweede helft van de 18e eeuw van pijpen werd voorzien vanuit Engeland en Holland, kreeg in 1752 zijn pijpenfabriek, wat voorlopig resulteerde in accijnsverhoging en ten slotte in 1759 in een totaal verbod op invoer van vreemde pijpen. De invoer in de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk werd eveneens zwaar belast. Bovendien ging Gouda ook lijden onder concurrentie uit eigen land.

STAMBOOM VAN HET GESLACHT VAN DER WANT.

() het jaar van de proefaflegging tot meesterpijpmaker is achter de naam tussen haakjes aangegeven.

In 1772 moet zelfs gevraagd worden om de invoer van buiten te verbieden. Nog een gegeven waaraan men de teruggang kan onderkennen: waren er tussen 1720-1750 29 ovens waarin pijpen gebakken werden, dit aantal was in 1789 teruggelopen tot 17.

Maar laat ons weer terugkeren naar Pieter van der Want. Al voor 1745 woont deze weer in de buurt waar hij zijn jeugd doorbracht: aan de Nieuwe Haven, het centrum van de pottenbakkers en pijpmakers. We weten dit, omdat volgens de begrafenisboeken hier twee van zijn kinderen stierven, nl. in 1744 en 1753. Drie zoons wonen dan in het ouderlijk huis die voor onze geschiedenis van belang zijn, te weten:

- 1.0 Dirk Pzn. geb. in 1739
- 2.0 Gerrit Pzn, geb. in 1741
- 3.0 Jacob Pzn, geb. in 1745,

omdat zij in de voetstappen van hun vader getreden zijn en ook pijpmaker werden. Als in 1756 weer een kind overleden is, vernemen we, dat hij in de Keizerstraat gevestigd is, mogelijk in hetzelfde pand op nr 60, dat hij op 7 sept. 1770 voor f 350,-- koopt en dat nog altijd in het bezit van de familie Van der Want is. Het had vanaf het begin de trekken van een echt familiebedrijf, want niet alleen de drie zoons zullen het vak van jongs af aan thuis geleerd hebben, maar ook de dochters Trijntje en Adriana blijken in 1774, het jaar van Pieters dood (11 dec. 1774), in dienst te zijn bij hun vader, samen met de jongste zoon Jacob Pzn en enige vaste knechten, alsmede de op 2 aug. 1774 voor twee jaar gecontracteerde Hendrik Nieuwlandt om te leren "rollen". Het eerste jaar zou deze jongeman 2 duiten per gros verdienen.

Overigens hadden twee van zijn zoons zich al voor hun vaders dood zelfstandig gevestigd.

- 1.0 De oudste zoon Dirk Pzn (1739-1808) had op 5 april 1763 zijn proef gedaan voor 14 gulden en zette voor zijn merk de Speelman, dat op 3 mei 1763 vrijkwam (van Jan Sorgh, proef 30-6-1727). In 1787 woont hij in de Peperstraat.
- 2.0 De tweede zoon Gerrit Pzn (1741-1811) had op 6 april 1768 voor 14 gulden zijn proef gedaan en zette voor zijn merk de Gekroonde 90, dat al enige jaren vakant was. Hij woont na 1774 in zijn vaders huis, dat hij uit de erfenis gekocht heeft en waarin hij het familiebedrijf voortzet.
- 3.0 De jongste zoon Jacob Pzn (1745-1819) doet zijn proef in 1774, het jaar van zijn vaders dood en zet dan zijn vaders merk 53. Rond 1787 woont hij in de Kuiperstraat. Vanaf 1810 heeft hij het merk TS in huur, dat hij in 1814 verwerft. Als hij in 1819 overlijdt, laat hij zijn weduwe Maria Witsius beslist niet in armoede achter. Zij houdt het bedrijf tot haar dood gaande, waarna het merk 53 door haar erfgenamen op 12 maart 1827 voor f 280,-- verkocht werd aan Willem Begeer. Het merk TS gaat die dag voor f 60,-- weg naar Joh. Stolwijk Jr. De vormen, enige schroeven en glasstenen gaan voor f 87,10 in andere handen over.

- 1.0 Dirk Pzn blijkt in 1790 behalve de Speelman ook het merk Wapen van Batavia te hebben. Hij heeft drie zoons die in zijn vaders voetsporen getreden zijn, en wel:

- 1.1 Pieter Dzn (1764-1820). Deze wordt in 1783 meester en zal toen het merk E hebben mogen zetten. Een merk overigens dat zijn weduwe 30 jaar na zijn dood in 1850 nog zet! Het zou een aparte studie vergen om uit te zoeken hoe dit mogelijk was. Is Pieter op latere leeftijd pas getrouwd met een veel jongere vrouw of was zij de jonge weduwe uit een tweede huwelijk?
 - 1.2 Jan Dzn (1774-1798). In 1797 doet hij zijn proef en blijkt volgens het merkenboek 1782-1803 het merk GVS te zetten. Hij stierf echter al jong en het merk ging over aan zijn broer Pieter Dzn.
 - 1.3 Adrianus Dzn (1778-1832). Hij wordt meester in 1802 en blijkt in 1808 als medefabriekeur bij zijn vader werkzaam te zijn. Sinds 1806 echter huurt hij van zijn vader het merk Wapen van Batavia, dat na zijn dood in 1808 aan hem toevalt.
- 1.1 Pieter Dzn die zoals we zagen de merken E en GVS voert (dat laatste heeft hij overigens nog voor 1803 van de hand gedaan) koopt op 5 jan. 1797 uit de nalatenschap van wed. Maarten Carlier voor f 510,--, wat geen geringe som was, met merk de Lelie. In 1788 krijgt hij een zoon, die hij Gerrit noemt.
 - 1.11 Gerrit Pzn (1788-1829) heeft zijn vader maar 9 jaar overleefd. Hij wordt fabriekeur op 1 mei 1809, waarschijnlijk ook bij zijn vader. 7 dec. 1818 weet hij uit de erfenis van zijn grootvader 1.0 Dirk Pzn het merk de Speelman te verwerven. Wanneer precies het merk de Lelie hem na de dood van zijn vader in 1820 is toegefallen, is niet duidelijk. Wel heeft hij in dat jaar 1820 het merk 34 verworven, dat hij mogelijk rond 1826 weer van de hand doet. Zijn weduwe heeft in 1850 alleen de Speelman en de Lelie.
 - 1.3 Adrianus Dzn moet tot zijn dood in 1832 alleen het Wapen van Batavia gevoerd hebben. Zijn zoon
 - 1.31 Dirk Azn (1801-1864) doet zijn proef op 5 febr. 1823. De 3e maart verwerft hij het merk de Haan, dat hij in 1850 nog heeft. Na hem wordt geen andere eigenaar genoemd. Het Wapen van Batavia wordt in 1841 met hem in verband gebracht. Mogelijk heeft zijn moeder tot dat tijdstip de baten ervan gehad. Zijn zoon
 - 1.311 Adrianus Dzn (1822-1864) wordt baas in 1841 en blijkt eveneens het Wapen van Batavia te voeren. Mogelijk samen met zijn vader? Ook het merk 87 heeft hij gehad, een merk dat echter rond 1850 aan zijn achterneef Arie Gzn (2.2) toebehoort. Als Adrianus Dzn in 1864 evenals zijn vader overlijdt, is het geslacht van de oudste zoon Dirk van grondlegger Pieter van der Want uitgestorven, zoals al eerder de tak van de jongste zoon Jacob.

We keren weer terug naar de tweede zoon Gerrit Pzn (2.0), omdat hij als de tweede stamvader geldt. Hij is het geweest die in de roerige tijden rond 1880 een bedrijf wist te consolideren. Hij neemt niet te vaak nieuw personeel aan, hoewel dat toch in die jaren van achteruitgang armoede ruimschoots voorhanden moet zijn geweest. Vraag naar zijn

pijpen was er kennelijk wel, want in 1785 bestelt hij 21 gros "groffe pijpen" bij de stadspijpenfabriek, waar in nood geraakte pijpmakers nog emplooi vonden, om aan de vraag te kunnen voldoen. Hij hoorde met zijn twee broers tot de partij van de patriotten, een partij die al gauw ineensloot, toen in sept. 1787 een Pruisisch leger ons land binnentrok om de Oranje-partij te steunen en genoegdoening te verkrijgen over het onrecht Oranje en de Pruisische prinses Wilhelmina bij Goejanverwellesluis bij Gouda door een Gouds patriottisch legertje aangedaan. De Oranjegezinden hadden weer genoeg moed gekregen om op 17 sept. 1887 bij voorname patriotten zoals de gebr. Van der Want de ruiten in te gooien. Zijn patriottisme zal hem toch geen windeieren gelegd hebben, want als hij op 30 maart 1811 sterft, is het bedrijf nog in volle bloei. Hij heeft drie zonen die het pijpmakersvak beoefenen, en wel:

- 2.1 Pieter Gzn (1772-1858) mr 1797
- 2.2 Arie Gzn (1778-1862) mr 1801
- 2.3 Adrianus Gzn (1780-1840) mr 1804

waarvan 2.3 de tak is die tot op heden bekend is als Zenith, firma P.J. van der Want Azn, waarover later geschreven zal worden.

Als eerste zullen we 2.2 Arie Gzn de revue laten passeren, die het maatschappelijk niet zo voor de wind is gegaan. Hij heeft in 1801 het merk AVS, dat echter door zijn vader Gerrit 2.0 behartigd wordt. Dit merk wordt vader Gerrits eigendom in 1809. Arie werkt kennelijk als knecht bij zijn vader, maar zal zich in 1811 zelfstandig vestigen. Hij woont dan al sinds 1810 naast zijn vader op nr. 59 in de Keizerstraat. Het merk AVS komt weer voor f 250,-- van de erfenis afgetrokken - bij hem terug. Het grootste deel van de gereedschappen gaat eveneens naar hem. In het jaar 1811 voert hij ook het merk FWS, maar in 1812 is dit weer in andere handen overgegaan. Vermoedelijk speelt geldgebrek ook hier een rol. Half februari immers had zijn vader Gerrit hem nog f 248,-- moeten lenen, omdat zijn vrouw zwaar ziek lag. Het waren zorgelijke tijden. AVS komt in 1844 bij Th. Boot die het al een jaar later vakant geeft. In 1850 blijkt hij alleen het merk 87 te hebben, maar zijn zoon

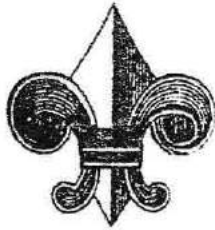
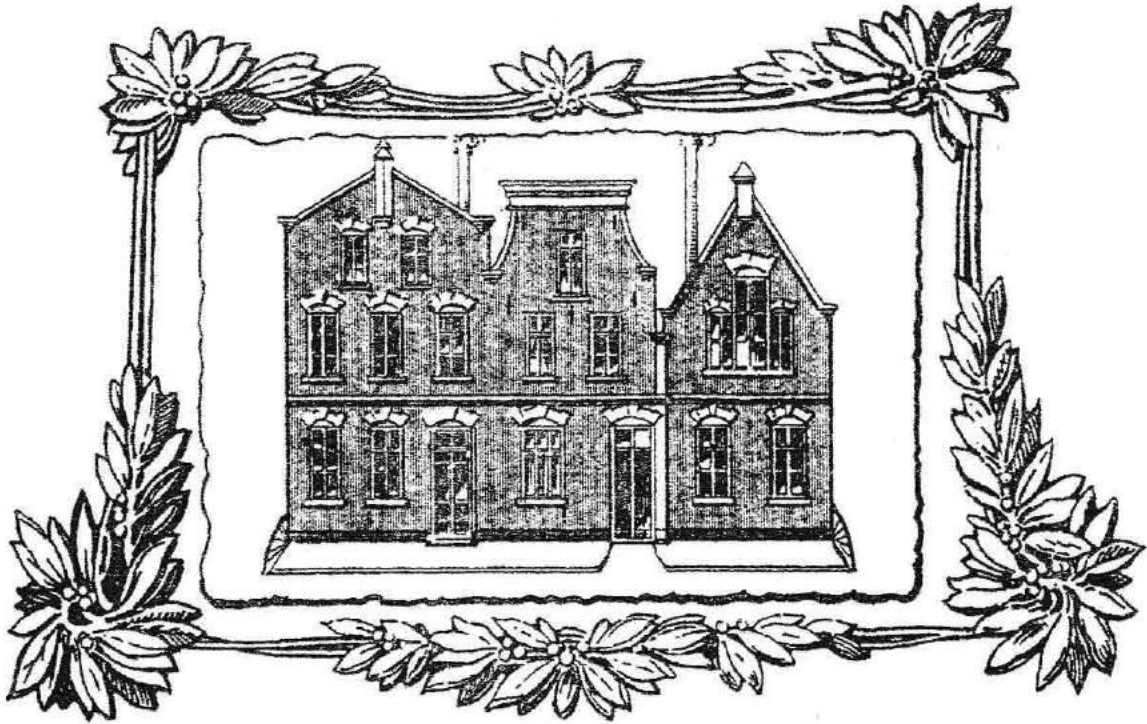
- 2.21 Gerrit Azn (1821-1860) die in 1847 fabrikant werd, blijkt in dit jaar het merk AVS tezamen met de 90 te hebben. Aangezien het merk 90 in 1811 naar zijn oom Pieter Gzn (2.1) en van deze in 1841 naar diens zonen Gerrit Pzn (2.13) en Johannes Marinus (2.12) is gegaan, is het mogelijk, dat Gerrit Azn bij zijn neven in dezelfde zaak werkt.

We gaan nu naar de oudste zoon Pieter Gzn 2.1, die in 1797 eigen baas werd; op welk merk is mij niet bekend. Hij was getrouwd met een dochter van Willem Brammert die het merk WS voerde. Het hoeft ons dan ook niet te verwonderen als we zien, dat Pieter Gzn sinds 2 juni 1801 na de dood van schoonvader Willem Brammert de trotse eigenaar is van een uitstekend merk dat tussen 1807 en 1817 nog valselijk gezet is door de gebr. Frans en Louis Winand te Andenne, België.

Pieter was de grondlegger van het familiebedrijf P. van der Want Gzn, dat zijn oorsprong graag liet teruggaan naar het jaar 1630. Omstreeks dat jaar moet zich in het pand Kuiperstraat noordzijde (nu 26) de pijpmaker Willem Stevensz de Jonge gevestigd hebben. Vandaar het merk WS, dat door overerving via mannelijke- en vrouwelijke linies toch steeds "in de familie" gebleven is.

FIRMA P. VAN DER WANT Gz.,-GOUDA.

OPGERICHT ANNO 1630.

MERKEN DIE OMSTREEKS 1900 DOOR DE
FIRMA P. VAN DER WANT GZN, WERDEN
GEVOERD.

Na de dood van vader Gerrit Pzn in 1811 komt het merk 90 aan hem. Hij is in goede doen. Hetgeen niet zo verwonderlijk is, als we weten dat hij ook zijn tweede vrouw uit een gefortuneerd pijpmakersgeslacht trouwt. Zij is een Stomman, door wie later behalve de L in 1833 ook de merken 54 en 96 aan het bedrijf zullen toevallen. Na voor f 150,- van Simon Boot nog het merk de gekr. MS gekocht te hebben, verzocht Pieter Gzn op 6 nov. 1815 dit merk voor altijd buiten gebruik te stellen. Het is wel duidelijk dat hij met deze maatregel alleen de bescherming van zijn merk WS op het oog had! Pieter Gzn heeft ook weer drie zonen die pijpmaker geworden zijn, en wel:

2.11 Pieter Gerrit Pzn (1812-1883), die op 3 okt. 1831 meester werd. Hij heeft het merk Harp of Wapen van Ierland nieuw leven ingeblazen, een merk dat volgens het Gildeboek 1724-1769 op 22 jan. 1749 door Jacob Danis als merk gezet is, maar dat in de merkenboeken 1746-1759 e.v. n i e t genoemd wordt. In 1839 neemt hij van zijn broer (2.12 Johannes Marinus Pzn) het merk W over, dat hij samen met de Harp in 1850 nog blijkt te bezitten.

2.12 Johannes Marinus Pzn (1814-1874) wordt fabrikant in 1832.

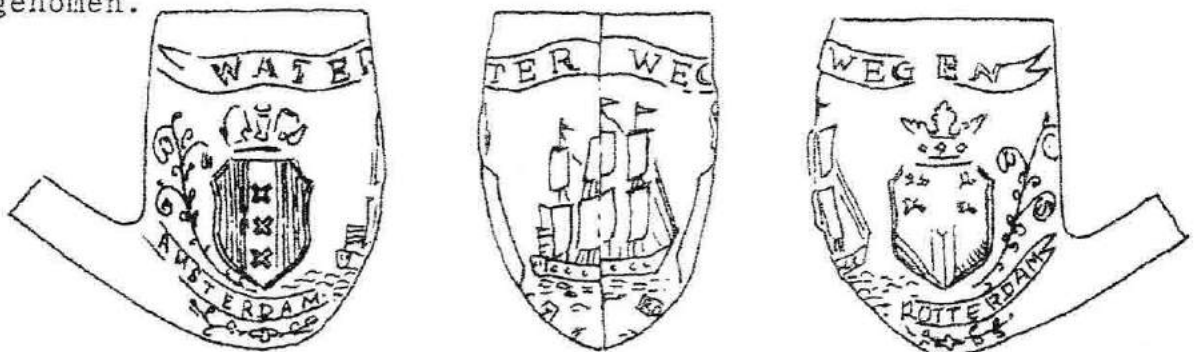
2.13 Gerrit Cornelis Pzn (1821-1898) wordt fabrikant in 1841.

FIRMA P. VAN DER WANT GZN

Overzicht merken voor de samenvoeging

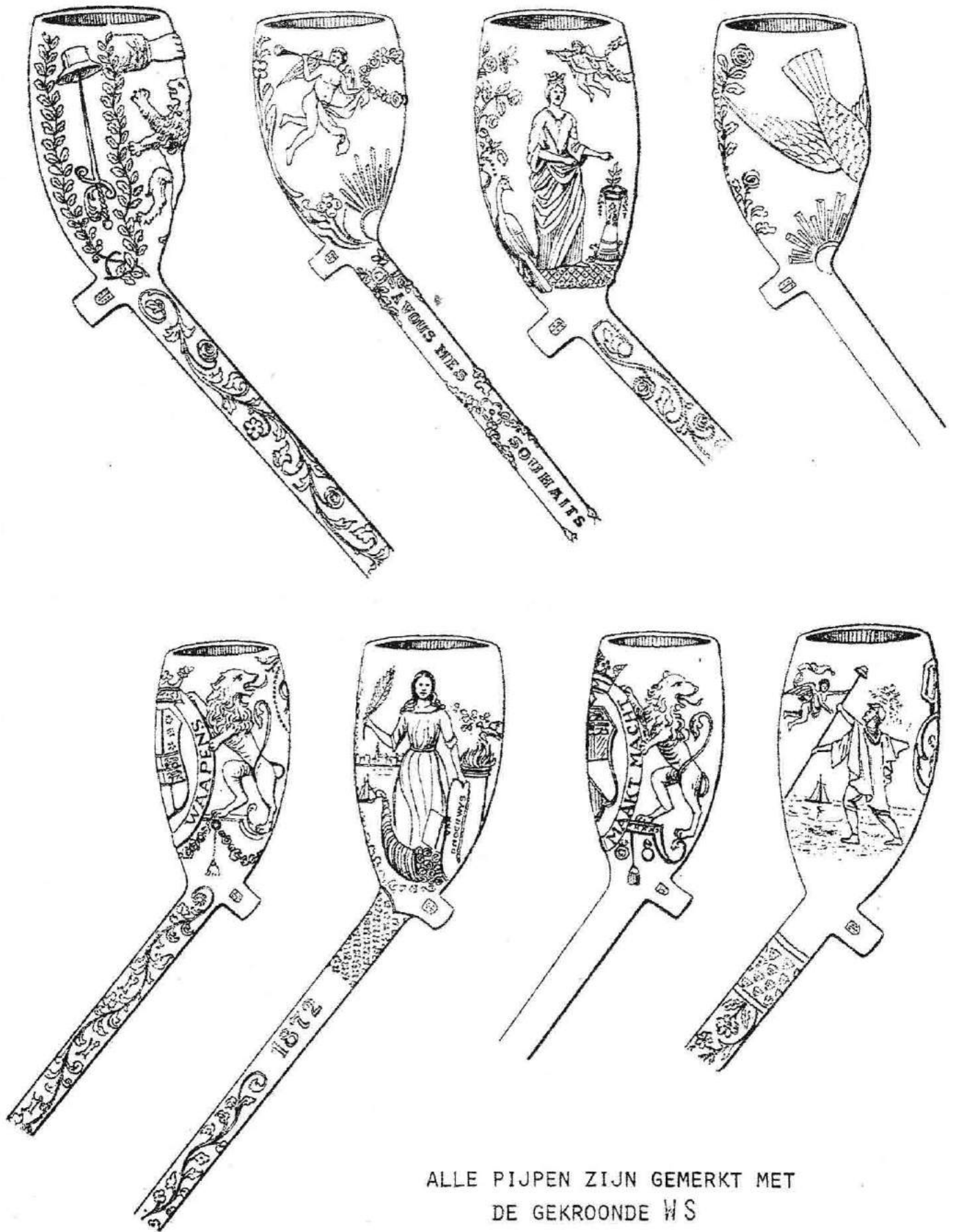
2.1	Pieter Gzn van der Want	(1772-1858)
	WS	1801-1858
	90	1811-1841
	L	1833-1858
2.12	Johannes Marinus Pzn	(1814-1874)
	54	1833-1850- 1865
	W	1837-1838- 1865
	96	1838-1850- 1865
2.13	Gerrit Cornelis Pzn	(1821-1898)
	90	1841-1850- 1865
	16	1842-1850- 1865

De firma P. van der Want Gzn zal vermoedelijk in 1858 na de dood van Pieter Gzn wel zijn beslag gekregen hebben. Beide broers hebben volgens het merkenboek 1850-1865 dan de volgende merken: WS, 90, L, 54, 96, 16, Lelie, Speelman, W en de Harp. (is broer Pieter Gerrit nu uitgekocht?) Overigens blijkt het merk de Harp in 1898 bij de fa. Jan Prince & Cie te berusten. Van deze firma werd in 1898 het merk het lam onder de boom overgenomen.

Pijp met opschrift WATERWEGEN, gemaakt door de firma P.J. van der Want in 1863. Zie ook Pijpelijntjes jrg. III nr. 4. Coll. F.F. Kompier.

VERSIERDE PIJPEN UIT DE FABRIEK VAN DE FIRMA P.VAN DER WANT GZN.

ALLE PIJPEN ZIJN GEMERKT MET
DE GEKROONDE WS

Als Gerrit Cornelis Pzn in 1898 sterft, volgen zijn zonen 2.131 Gerrit GCzn (1851-1906) en 2.132 Cornelis GCzn (1858-1908) hem op. Een zoon van laatstgenoemde: 2.1321 Ivon Czn (1883-1955) die al van 1898 in de fabriek werkzaam is, volgt in 1906 zijn oom op en wordt dan eigenaar van de fabriek. Deze Ivon is vol liefde voor zijn vak, wat blijkt uit publicaties van zijn hand in diverse tijdschriften. Hieruit hebben we dan ook de volgende gegevens geput.

In 1906 werken er 70 man. Een roller maakte 100 à 200 lange pijpen of 300 à 400 korte per uur. Wekelijks verlieten 75.000 à 80.000 stuks de fabriek, die hun weg vooral vonden naar Nederlandse en Belgische afnemers, maar verder de hele wereld overgingen, in de kleuren wit en rood, zwart en bruin, terwijl bovendien geglazuurde modellen geproduceerd werden. Vooral voor de korte modellen was er veel concurrentie uit het buitenland.

De fabriek had een aparte droogkamer met kachel, zodat de pijpen niet, zoals elders nog gebeurde, aan de lucht gedroogd werden.

In datzelfde jaar 1906 voltrok zich een splitsing in het bedrijf, waarin de pottenbakkerij een zelfstandig bestaan ging leiden, waardoor het nodig werd een oven te bouwen, die alleen en uitsluitend voor het bakken van pijpen gebedigd werd.

Toen in 1908 een van de fabrieksgebouwen afbrandde, zullen de oudste werknemers wel herinnerd zijn aan de brand die in 1889 een groot gedeelte van de fabriek in de as gelegd had, waarbij talrijke kostbaarheden verloren gingen. Van welk aard deze waren, is mij niet bekend.

Over brand gesproken. In 1912 kwam de produktie op gang van een nieuw produkt: de doorroker met hard gummi mondstuk, "ivoorpijp" genoemd.

Op 7 januari 1913 werd van het nieuwe produkt de eerste partij afgezonden. Dezelfde nacht werd de nieuwe afdeling totaal door brand verwoest. Er werd echter hard gewerkt, zodat een jaar later in een nieuw fabrieksgebouw de nieuwe afdeling een op zichzelf staand bedrijf werd. De oude pijpenfabricage zou nu opgeheven worden, maar de werknemers wisten door onderhandelingen te bereiken, dat de firma het oude bedrijf in nieuwere banen zou leiden met een nieuw fabrikaat: "de plateelpijp", een veelkleurig beschilderde pijp. Dit leidde weer, ook door de verandering van de rookgewoonten en tekort aan werkkrachten en het wegvallen van de Belgische afzet in en na de oorlog tot de produktie van ander aardewerk, het Gouds plateel onder de merknaam "Ivora", dat tot ca. 1930 zeer in de mode was.

Daarna werden galanterie-artikelen van aardewerk vervaardigd.

In 1939 werd de heer W. van der Want als firmant in het bedrijf opgenomen. In welke familierelatie deze tot Ivon van der Want staat, is mij onbekend. Voor gegevens over het bedrijf na 1948 waarin het 't vijftigjarig jubileum van de oudste firmant vierde, houd ik me van harte aanbevolen.

